

Оилавий тарбия услубининг бола шахсини шакллантиришга таъсири бўйича ўтказилган сўровнома натижалари таҳлили**Абулқосимова Заҳрохон;
Исмадиярова Умида Абдураҳмон қизи**

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Ижтимоий фанлар факультети стажёр ўқитувчиси

Аннотация. Оилавий тарбия услубининг бола шахсини шакллантиришга таъсири масаласи бугунги кунда айниқса долзарбдир. Ушбу мақолада оилавий тарбия услубининг бола шахсини шакллантиришга таъсири муҳокама этилиб, бу бўйича ўтказилган сўровномалар натижалари таҳлили ёритилган.

Калит сўзлар: тарбия, тарбия усуллари, таълимга таъсир қилиш усуллари, диагностика, таҳлил.

Аннотация: Вопрос о влиянии семейного воспитания на формирование личности ребенка сегодня особенно актуален. В данной статье рассматривается влияние стиля семейного воспитания на формирование личности ребенка, а также анализируются результаты проведенного в этой связи анкетирования.

Ключевые слова: обучение, методы воспитания, методы влияние на воспитание, диагностика, анализ.

Annotation: The issue of the influence of family upbringing on the formation of a child's personality is especially relevant today. This article discusses the influence of the family upbringing style on the formation of the child's personality, and analyzes the results of the questionnaires conducted in this regard.

Keywords: teaching, methods of education, methods of influence on education, diagnostics, analysis.

Кириш

Юртбошимиз таъкидлаганларидек “Нажот – таълимда, нажот – тарбияда, нажот – билимда. Чунки, барча эзгу мақсадларга билим ва тарбия туфайли эришилади”. Чунки замонавий жамият учун жуда муҳим муаммоларни, яъни ақлий ва психологик жиҳатдан соғлом, очик, интеллектуал ривожланган, ўз-ўзини ва умуман жамиятни шакллантирадиган дўстона шахсни ривожлантириш муаммосидир. Бундан ташқари, бу масаланинг долзарблиги ҳам бугунги кунда оила билан ижтимоий алоқаларни йўқотишда намоён бўладиган болалар ижтимоий иллатларининг кўпайиши билан боғлиқ; шунингдек, оилавий кадриятларни жонлантириш, оиланинг функционал аҳамиятини жамиятнинг элементи шаклланишига ҳисса қўшадиган муассаса сифатида қайта тиклаш зарур.

Оилавий тарбия деганда, ота-оналар томонидан фойдаланиладиган оғзаки ёки нооғзаки ўзига хос тарзда болага таъсир кўрсатиш усуллари мажмуи тушунилади, бунда оилада муносабатлар, тушуниш, шунингдек назорат қилиш даражаси билан характерланади, васийлик ва ғамхўрлик, катталар ва болалар ўртасида психоэмоционал алоқаларни сифати, ота-оналар томонидан боланинг хатти-харакатига таъсир даражаси ва бошқалар тушунилади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Н.С.Лейтес “тарбиянинг руҳий компонентлари” тушунчасини киритган. Бу тушунча остида у оилада болалар руҳиятининг боғланган кўпқиррали, уларнинг фаоллашуви ҳамда ва мувофиқ йўналишсиз тарбиялаш мақсадга етишмаслиги томонларини тушунган. Мазкур таркибий қисмларга қуйидагилар киради:

- 1) болаларнинг тарбияга ижобий муносабати;
- 2) предметлар билан бевосита ҳис этиб танишув жараёнлари;

- 3) фикрлаш жараёни олинган тарбияга фаол ишлов бериш цингари;
- 4) олинган ва ишлов берилган тарбияни ёдда сақлаш ва сақлаб қўйиш жараёни.

Л.С.Виготский томонидан киритилган, болаларнинг тарбиявий хусусиятларини англатувчи, катталар билан ҳамкорлик қилиш шароитида, уларнинг кўмагида амалга ошириладиган "яқин орадаги ривожланиш ҳудудлари" тушунчаси ўз аҳамиятини сақлаб келмоқда. тарбиянинг хусусиятларини таҳлил қилишга йўналтирилган тарбия қилиш руҳияти бўйича тадқиқотларда иккита вазифа бирга келади:

- 1) оилада болани қайси тарбия усуллари билан тарбиялаш;

- 2) оилада болани тарбияни муваффақиятли ўзлаштириш учун ёрдамнинг қайси тури зарур эканлигини аниқлаш.

Бошқача қилиб айтганда, тарбия жараёни боланинг индивидуал руҳияти лаёқати билан, шунингдек, болага нима ўргатишади ва қандай ўргатишларига қараб мослаштирилади.

Оилада бола характерини аниқловчи ота-оналарнинг намунавий бирлиги хусусиятлари қанақа кўринишда, деган саволга руҳшунослик тадқиқотлари жавоб беради. Шу каби тадқиқотлар учун дидактик асос А.М.Гельмотнинг ишида мавжуд. Мазкур ишда болаларнинг фарқланган характер таҳлили ва унинг сабаблари берилган. А.М.Гельмот томонидан фарқланган характер асосига қўйилган ўлчамлардан бири руҳий характерга эга, бу – салбий ҳолатни енгиб ўтишнинг энгиллик (ёки қийинчилик) даражаси. Асосий мазмун болаларлар билан боғлиқ бўлган сабабларга эга бўлади:

- 1) ёмон хулкли ва кўзга ташланарли камчиликлар;

- 2) оилага салбий муносабат;

- 3) ташкилий меҳнатга кўникма мавжуд эмаслиги, умумий ривожланишнинг етарли даражада эмаслиги.

В.И.Самохвалова болаларнинг хулқи ва уларнинг шахси хусусияти фарқида кўриб чиқиши мумкин бўлган учта кўрсаткични ажратади:

- 1) оилага муносабат;

- 2) ота-онага муносабат;

- 3) оиладаги фаолияти.

Ушбу кўрсаткичлар болаларда турли кўринишда намоён бўлиши мумкин, зотан, тарбия қилиш ва орғатиш даражаси ораллигида бир маънога эга алоқалар кўзга ташланмайди. Бир хил тарбия олувчи болалар гуруҳларини таснифлаётиб, бошқа барчасини аниқловчи қайси бир белги гуруҳини ажратиш кўрсатиш мумкин. Мазкур ҳолат А.С.Славинанинг (64, 109 б.) ишларидан бирида, муаллиф ўзлаштираётган болаларнинг фикрлаш фаолияти хусусиятларини батафсил баён этган, "интеллектуал пассив (мажҳул)" дея номланган ишида ривожланади. Мазкур "пассивлик" ўйлашни истамасликда, ҳар қандай ақлий зўриқишдан қочишга уринишда ифодаланади. У бола тарбиясида кўзга ташланади.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқотда кузатиш, суҳбат, эксперимент, натижаларни математик-статистик усулда таҳлил қилиш усуллари билан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар

Тошкент шаҳри Юнусобод туманидаги 274 – мактабнинг 10, 11 ёшли ўқувчилар ўртасида тадқиқот ўтказдик. Жами 83 киши иштирок этди. Ўқувчилардан ўқув топшириғини ёзма равишда бажариш талаб қилинди, шундан сўнг ўқувчиларнинг ишлари ўқитувчи томонидан уч хил услубда тўпланди ва баҳоланди: тегишли адекват баҳо, ортиқча баҳо, шунингдек, ўзига ишончли пастлиги бўйича баҳолаб борилди.

Олинган маълумотлар асосида ўқувчиларнинг ўзлаштираётганлик даражасини аниқладик, бунда қуйидаги кўрсаткичлар эса муҳим бўлди:

- а) ўз-ўзини ҳурмат қилиш ўқитувчининг адекват баҳолашига тўғри келадими ёки тўғри келмайдими;

- б) ўз-ўзини баҳолаш баҳслашиш даражаси;

- в) ўзига маълум бир баҳо бериш даражаси билан характерланадиган барқарор ёки беқарор тип.

Тадқиқот шуни кўрсатдики, тажрибада иштирок этаётган ўқувчиларнинг 63% и ўз қобилиятларини етарли даражада баҳолайдилар, 16% и - ортиқча баҳолайдилар ва 21% и - кам баҳолайдилар (1-расм).

Ушбу тадқиқот доирасида тажрибада иштирок этаётган барча ўқувчиларнинг ота-оналари ҳам шундай саволга жавоб беришлари сўралди: "Сиз ўз фарзандингиз билан ўзаро мулоқотда оилавий тарбиянинг қайси туридан фойдаланасиз?" (ота-оналарга оилавий тарбия тури, деганда нимани назарда тутилиши ҳамда тарбиянинг асосий турлари ҳақида тушунтирилгандан сўнг). Ўз қобилиятларини етарли даражада баҳолаган болалар, одатда, демократик тарбия услубига эга оилаларда тарбияланишини аниқладик. Либерал тарбия услубини қўллайдиган оилаларда ўзини юқори баҳолайдиган болалар тарбияланади. Авторитар тарбия услубини қўллайдиган оилалардаги болалар эса кўпинча ўзини паст баҳолайдиган бўлишади.

Шундай қилиб, тарбия услубининг шахс шаклланишига таъсири муаммоси психология муаммолари орасида энг муҳим ўринлардан бирини эгаллайди. Шахс ўз-ўзи ҳақидаги ғояларга асосланган ўз-ўзини ҳурмат қилишга асосланганлиги учун оилавий тарбиянинг болалар ўз-ўзини ҳурмат қилишга таъсири муаммоларига алоҳида эътибор бериш лозим.

Бунда эса оила асосий роллардан бирини ўйнайди; у муайян тизимни яратади (мақсад ва вазифаларни ҳал қилиш, усуллар мажмуини оқилона қўллаш ҳақида ва ҳоказо), бола шахсининг шаклланишига таъсир кўрсатиш имконини беради. Масалан, демократик услубдан фойдаланган катталар ўз фарзандини ўзи каби қабул қилади, уни севади ва ҳурмат қилади, ўринли далиллар, мунозара ва ишонтириш ишлатади, шу билан тўла ҳуқуқли, мустақил, адекват ўз-ўзини баҳолайдиган шахсни шакллантиришга кўмаклашади.

Бошқа услублар ҳақида бундай дейишимиз қийин: тарбиянинг либерал услуби боланинг хавфли, ташвишли, худбин, ҳаётга яроқсиз бўлишига олиб келади; авторитар услуб-болани шубҳали, тажовузкор, ноаниқ қилади ва ҳоказо. Бундан шундай хулосага келишимиз мумкинки, энг самарали ва энг муҳими, келажакда миллат ва жамиятни шакллантирадиган ақлий ва психологик жиҳатдан соғлом, интеллектуал ривожланган, дўстона шахсни ривожлантириш муаммосини ҳал қила оладиган услуб – бу демократик тарбия услуби ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2023 йилги Мурожаатномасидан.
2. Абулқосимова. З. "Оиладаги тарбия усулларини боланинг муваффақиятга эришишига таъсири". Т.: 2021. 56 бет.
3. Гагаев, П. А. Русская цивилизация и фольклор. Мир сказки : монография /2017. — 102 с.

4. Орехова Н. В Стили детско-родительских отношений как фактор развития мыслительных способностей младших школьников. автореферат.дис. канд. психолог. наук: 19.00.07.-М.:.2018. -19 с.
5. Фармонова М. Фарзанд тарбиясида маънавий-ахлоқий қадриятларнинг моҳияти "ХАЛҚ ТА'ЛИМИ" илмий-методик журнали. 2017. № 5 10-бет.
6. Амирова Г.Б.Ўқувчи-ёшларда ҳаётий стратегик ўз-ўзини англашнинг психологик асослари.//Замонавий таълим журнали. Т-2016, 2-сон.40 бет.
7. Колягина В.Г Психология страхов дошкольников.-М.: Монография/2016 30-с.
8. Баранец Н. А. "Технология формирования социальной успешности младшего школьника" Автореферат. дис. канд. педагог. наук 13.00.02.-Тамбов:.. 2011.-24 с.